

Ganska skoj, men inte så lärorikt

Lars Melin: *Ärans och hjältarnas språk. Trender och traditioner i svenskan*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag, 2009.

Lars Melin är en flitig och rask skribent med en vass penna och ett träffsäkert språköra. Han har under de senaste åren publicerat ungefär en bok per år i vilka han har tagit sikte på vad olika språkbrukare gör med språket. Den senaste bokens titel – *Ärans och hjältarnas språk. Trender och traditioner i svenskan* – lovar litet mer än författaren kan hålla. Här finns avsnitt som är fyndiga, men också avsnitt som verkar omotiverade. Upptakten är rätt bra och spänsten håller i sig ett bra tag, men någonstans efter mitten av boken är innehållet klart mindre engagerande och de teman som tas upp verkar perifera. Jag som alltid har gillat att läsa Lars Melin önskar att förlaget hade föreslagit en och annan strykning.

Låt mig börja med ett finländskt gnöl. Lars Melin konstaterar inledningsvis att svenska språket egentligen är det enda ”vi svenskar har gemensamt”. Några har språket som modersmål och andra har lagt manken till och lärt sig språket. Vad då ”vi svenskar”? Svenska språket ägs också av oss finländare här i österled, där en del har språket som modersmål och andra har lärt sig det. Vi är inte svenskar, vi är finländare, men språket är en del av vår identitet, vår kultur och vår historia – också. Jag är rätt trött på svenskar som glömmer bort att det svenska språkområdets gränser inte är identiska med konungadömet Sveriges gränser. Jag är också trött på svenskar som inte bryr sig om att stava rätt när det gäller finska: ”mienkäli” skriver Melin när han avser *meänkieli*. Hur svårt är det att kolla upp finsk stavning? Skulle någon riskera att stava franska eller engelska ord fel?

Lars Melin tar avstamp i Esaias Tegnér's hyllning till det svenska språket år 1817, och så frågar han sig vad svenskan har som inte andra språk har. Han omnämner språkmelodin med det två accenterna som karaktäriserar svenskan, men också norskan. Han påpekar att svenskan är vokalikrik – 9 vokaler som blir 18 genom att vokaler uttalas något olika beroende på om ljudet är långt eller kort. I bägge fallen måste man tillägga att finlandssvenskan klarar sig bra utan grav accent och utan någon större åtskillnad mellan lång och kort vokal. Ett annat drag som Melin menar är typiskt för svenskan är det han kallar ”knastri-ga konsonanttravar”. I svenskan går det bra att rada 3 konsonanter före och 3 konsonanter efter 1 vokal: *strypts* kan vi säga utan att vricka tungan. Helt utan knaster är väl inte de övriga nordiska språken och t.ex. tyskan? Därefter går Melin över till svenskans absoluta krav på att varje mening måste ha ett subjekt och finns det inget verkligt sådant att tillgå så används det s.k. formella subjektet *det* (t.ex. *det regnar*). Så vitt jag vet så skiljer sig svenskan inte här från andra nordiska och

germanska språk? Inte heller svenskans uppdelning på n-ord (reale) och t-ord (neutrum) är särskilt ovanlig. Unikt är väl i stället att substantiven inte har något genus alls, såsom i finskan.

Manligt, ädelt, rent och klangfullt, som Esaias Tegnér skaldade, är svenska språket nog inte, konstaterar Melin prosaiskt. Det är nog snarare bara svenskt. I en litet annan tappning är det också finlandssvenskt, lägger

jag till. Tegnér hade dessutom nog sina randiga skäl för sin ståtliga hyllning till modersmålet. Den tillkom ju kort efter riksdelningen 1809. En liten historisk kontextualisering hade varit på sin plats.

Lars Melin har en speciell käpphäst som dyker upp här och där. Han rider ofta till attack mot den svenska språkvården på ett sätt som förvånar den som känner till språkvårdens strävanden och språkvårdarna i Sverige. Denna gång tar han upp främmande ord som han anser att språkvårdarna jagar med blåslampa i ett slags efterföljd till Tegnér och diverse språkpurister. I ett flertal små kapitel går han sedan igenom främmande inslag i svenskans ordförråd och visar hur beroende av lån från tyskan och latinet och andra språk svenskan är. "[...] utan lånord blir inget viktigt sagt" menar Melin, och det kan man lugnt hålla med honom om. Den professionella språkvården har heller aldrig sagt något annat.

Svenskan är ett låntagande språk långt mer än det är ett långgivande. Men det är inte enskilda lånord, i dag speciellt från engelskan, som är språkvårdarnas värsta huvudvärk; det är inte i första hand just p.g.a. inflödet av främmande ord som handlingsprogram bl.a. för svenskan har författats under det senaste decenniet. Det är faktiskt *domänförlusten* till engelskan som utgör hotet, inte de enskilda lånen. Det är ett gammalt retoriskt knep (läs: fusk) att först tillskriva någon (i detta fall språkvården) en åsikt och sedan gå till attack mot den. Melin kunde sadla av sin gamla

käpphäst och låta den stå i stallet i stället för att kalla språkvården främlingsfientlig!

Melin har en speciell talang som alltid är lika underhållande och dessutom upplysnande. Den

ska han ha en eloge för. Han har nämligen en förmåga att återge olika språkstilar, spela olika roller och illustrera olika tider med hjälp av språket. Här handlar det inte bara om att välja de rätta orden, utan om att ta till de

Melin kunde sadla av sin gamla käpphäst och låta den stå i stallet i stället för att kalla språkvården främlingsfientlig!

rätta fraserna och få till det hela rent rytmiskt.

Den pretentiöse ("pretto") kan uttrycka sig så här (i förkortad form): *Jag tror att många som inte tagit till sig den tankefiguren tappar fotfästet i de strukturer som lägger ett raster över våra tanke mönster.* Medan sällskapslivets mes säger: *Det är klart att vi inte kan vrida klockan tillbaka. Tror jag i varje fall. Men kanske kunde vi kolla hur dom gjorde förr, utan att plankar rakt av förstås.* Den fåordiga traditionelle mannen uttrycker sig kort: *Nä, nu får det fan i mig vara nog!* Man känner igen dagens frekventa fraser, men man hör också något mer.

Melin formulerar skickligt gestaltande repliker. Han är en begåvad trenduppsnappare som har känsla för s.k. rinkebysvenska, rapparpoesi, hejarklackswers, lajvarrepliker, svensktoppslåtar, managementfloskler m.m. Men han går inte på djupet med någon egentlig språkvetenskaplig analys och hans uppfattning om språkpolitik och språkvård känns verklighetsfrämmande. Melin är ändå en av de bästa på att lyssna sig till och återge hur svenska talas och skrivs just nu. Hans skojigt skruvade påhitt kan kanske i framtiden brukas som ett slags exempel på hur språket har använts i vissa sammanhang, av vissa typer av språkbrukare i vår tid. I Sverige vill säga.

Marika Tandefelt

Marika Tandefelt är professor i svenska vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors.

Finlandssvensk = tvåspråkig?

Camilla Kovero & Monica Londen: *Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen*. Ingår som nummer 15 i publikationsserien *Nordica Helsingiensia*, som utges av Nordica vid Helsingfors universitet. Helsingfors 2009. 103 sidor.

Vilka tankar har eleverna i de svenska skolorna i huvudstadsregionen om språk, identitet och skola – och vilken betydelse har svenskan i deras vardag? Om bland annat det här kan man läsa i Camilla Koveros och Monica Londens forskningsrapport *Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen* (2009).

Kovero och Londen, som båda arbetar vid pedagogiska institutionen vid Helsingfors universitet, har gjort en stor enkätundersökning i de svenska skolorna i huvudstadsregionen. Syftet med undersökningen var att synliggöra elevernas språkliga bakgrund och deras uppfattningar om bl.a. den egna språkliga identiteten och svenskan i Finland, samt även lyfta fram elevernas erfarenheter av skolan.

Enkätundersökningen genomfördes i sammanlagt tretton svenska skolor i Helsingforsregionen: fem lågstadieskolor, fem högstadieskolor och tre gymnasier. Undersökningen utfördes i årskurserna 5–6 och årskurs 9 samt i andra årskursen i gymnasiet. Sammanlagt deltog 855 elever i undersökningen.

Det var fråga om en omfattande enkät: för eleverna i årskurs 5 och 6 bestod frågeformuläret av 74 frågor och för de äldre eleverna bestod det av 86 frågor. Frågorna gällde elevernas språkliga bakgrund, svenska respektive finska språkets betydelse för deras identitet, deras kännedom om Finlands nationalspråk och om hur stor andel av befolkningen som har svenska som modersmål. Utöver det här ingick det i enkäten frågor om bl.a. skolämnen, skoltrivsel, fritiden och läsvanor, samt reflektioner kring ordet finlandssvensk.

Av eleverna som deltog i undersökningen är 62 % från tvåspråkiga hem och en fjärdedel från

enspråkigt svenska hem – men variationen är rätt stor mellan de olika åldersgrupperna. Andelen elever från tvåspråkiga hem är störst i årskurs 5–6 och andelen elever från enspråkigt svenska hem är störst i gymnasiet. Det här kan delvis bero på att lågstadierna och högstadierna alla var belägna på förhållandevis finskspråkiga områden, medan upptagningsområdet för gymnasierna är större i och med att eleverna själva får välja gymnasium oberoende av skoldistrikt och hemort. Dessutom är 8 % av eleverna som deltog i undersökningen från enspråkigt finska hem och 4 % från hem där det förutom svenska och/eller finska även förekommer ett annat språk. Bland dessa är det i 73 % av fallen modern som är svenskspråkig. Som den andra förälderns språk finns här hela 19 språk representerade.

Både eleverna från enspråkigt svenska hem och eleverna från tvåspråkiga hem identifierar sig gärna som finlandssvenska – och i motsats till vad en del tidigare forskning visat, ger den här rapporten vid handen att detta gäller oberoende av om det är modern eller fadern som har svenska som modersmål. Elever från enspråkigt finska hem identifierar sig gärna som tvåspråkiga. Undersökningen visar att identifikationen snarast har med känsla av samhörighet att göra, och inte med uppfattning om språklig kompetens.

Glädjande är det att läsa att hela 96 % av eleverna oberoende av språklig bakgrund tycker att det är viktigt att det finns svenska skolor. Av alla som svarade på enkäten är det bara åtta elever som valt alternativet *helt av annan åsikt* på den här frågan. Överlag tyder många av enkätsvaren på att eleverna har en positiv inställning till att vara finlandssvensk och i många fall till att vara tvåspråkig. Däremot är det kanske lite nedslående att läsa att endast 53 % av lågstadieeleverna, 74 % av högstadieeleverna och 70 % av gymnasieeleverna vetat att Finlands nationalspråk är svenska och finska (då de fått välja mellan åtta svarsalternativ) – och förvånande att gymnasieeleverna här klarat sig sämre än högstadieeleverna. Londen och Kovero ger här som en tänkbar förklaring det att Finlands språk och minori-

teter är ett tema inom ämnet samhällslära i årskurs 9. Det bör också nämnas att det vanligaste felet var att eleverna trodde att även samiskan hade status som nationalspråk – något som kanske kunde ses som ett positivt fel. Eleverna fick i enkäten även svara på hur många procent av Finlands befolkning som har svenska som modersmål, och också på den här frågan fanns det färdiga svarsalternativ (ca 10 %, ca 6 %, ca 50 %, ca 1 % och *vet inte*). Förvånande nog var det bara 19 % av 11–13-åringarna, 57 % av 15-åringarna och 85 % av 17-åringarna som svarade rätt på frågan.

Något av det intressantaste i rapporten tycker jag är elevernas associationer till ordet *finlandssvensk*: Ett vanligt svar bland eleverna i grundskolan är nämligen att *finlandssvensk* innebär att en person är tvåspråkig eller talar både svenska och finska – en tredjedel av lågstadiel eleverna och nästan lika många av högstadiel eleverna har svarat så. I gymnasiet är det däremot bara en knapp tiondel som svarat så här. Intressant nog finns det till och med elever som anser att man för att vara finlandssvensk inte ens behöver kunna svenska – så här svarar en 12-årig flicka på frågan ”Vad tänker du på när du hör ordet finlandssvensk?": *Att det är en vanlig människa som troligen pratar svenska.*

För alla modersmållärare kan det vara trevligt att veta vad eleverna anser om ämnet modersmål och litteratur; bland niondeklassarna är det 30 % som har valt modersmål som ett av sina fem favoritämnen, vilket innebär en sjätteplats, efter de populäraste ämnena gymnastik, huslig ekonomi, engelska, matematik och geografi. I gymnasiet klarar sig ämnet ännu bättre – där placerar det sig på en delad andraplats tillsammans med matematik och historia. Hela 36 % av eleverna i gymnasiets andra årskurs har valt modersmål och litteratur som ett av sina fem favoritämnen och det är bara engelska som med 42 % toppar detta. Föga överraskande är det både i högstadiet och gymnasiet fler flickor än pojkar som angett modersmål och litteratur som ett av sina fem favoritämnen.

Men trots att modersmål och litteratur är ett rätt populärt ämne är det tillsammans med ma-

tematik också det ämne som flest elever uppfattar som svårt. Det här gäller eleverna i årskurs 5–6 och årskurs 9, men sällan elever i gymnasiets andra årskurs. Som orsak till att ämnet känns svårt nämns ofta dyslexi, rättstavning samt att man inte talar svenska hemma.

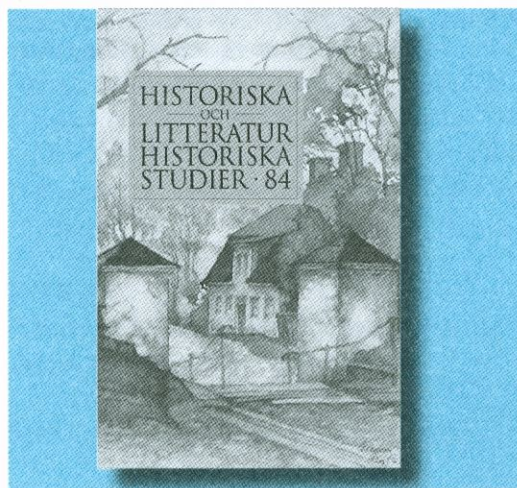
Språk, identitet och skola är på många sätt intressant läsning. Med sina 103 sidor och många tabeller är den inte tungläst, men ändå informativ. Att den innehåller ett stort antal elevsvar är dessutom trevligt. Jag kan rekommendera den för lärare, föräldrar och andra intresserade.

Jessica Fransman

Jessica Fransman var praktikant på Svenska avdelningen vid Focis sommaren 2009. Hon studerar nordiska språk vid Helsingfors universitet.

Språkvårdsexposé i litteratursällskapets årsbok

Pia Forssell och Derek Fewster (red.): *Historiska och litteraturhistoriska studier* 84, 2009. 160 sidor.

Svenska litteratursällskapet i Finland ger årligen ut boken *Historiska och litteraturhistoriska studier*. I årets nummer (det 84 i ordningen) ingår det föredrag som professor Mats Thelander från Uppsala universitet höll på litteratursällskapets årshögtid den 5 februari i år. Föredraget har ti-

teln "Delad vårdnad och dubbelt medborgarskap – svenskans lott under 200 år". Thelander visar i sin mycket läsvärda text på vilken central roll för svenskans ställning och välbefinnande som språkforskningen, språkvården och också språkbruket i Finland spelar. Han är imponerad av "med vilken orubblig konsekvens som det språkpolitiska budskapet har legat fast i den finlands-svenska språkvården" från 1800-talet till i dag.

Det har sagts att det bästa sättet att vårda språket är att använda det. Professor Thelander vill ta vården ett steg vidare: "Vårdar ett språk gör man också genom att intressera sig för det och se till att ny kunskap om språket växer fram." Och där har finländska forskare gjort väl ifrån sig. Han lyfter bland annat fram samtalsforskningen, som har tonat ner en tidigare onödigt normativ fokusering på finlandismer i ordförrådet. "Inte ens vildsinta språkpoliser kan ha synpunkter på att finlandssvenskar använder *aj* och *nå* som dialogpartiklar, *hej* som lystringssignal eller *dedär* som uppehållare vid reparation av en tur", skriver Thelander.

Charlotta af Hällström-Reijonen

Charlotta af Hällström-Reijonen är språkvårdare och chefredaktör för Språkbruk.

Namn och kulturella kontakter

Leila Mattfolk och Terhi Ainiala (red.): Namn och kulturella kontakter. Skrifter 5. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, 2009. 168 sidor.

Forskningscentralen för de inhemska språken stod i maj 2008 som arrangör för det trettiosjunde Norna-symposiet som samlade namnforskare från de nordiska och baltiska länderna. Symposiet hölls i Hapsal i Estland och temat var namn och kulturella kontakter. Nu har handlingarna, som redigerats av Leila Mattfolk och Terhi Ainiala, kommit ut.

I publikationen ingår studier skrivna på svenska, norska och engelska. Av de tolv artiklarna är fem bidrag finländska. Minna Nakaris och Riitta Rajasuu artiklar behandlar personnamn på 1700-, 1800- och 1900-talen. I Kaisa Tikkas artikel behandlas barn som namngivare och namnbrukare. Johanna Lehtonen och Maria Vidberg behandlar i sina artiklar det utländska inslaget i namnbeståndet i Helsingfors respektive bruket av finska namn bland svenska namnbrukare i Helsingfors.